Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 44, Şubat 2020, s. 302-310

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.41498>

Dr. Mehmet Furkan ÇELİK

İnönü Üniversitesi Rektörlük/Türk Dili, mehmetfurkancelik@hotmail.com

KLASİK TÜRK ŞİİRİ ODAĞINDA TİP VE TİP İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR¹

Özet

Klasik Türk şiiri, bütün boyutlarıyla değerlendirildiğinde birbiriyle ilintili ve aslında iç içe geçmiş bir parçalar yığındır / bütünüdür. Birbiriyle alakalı olan söz konusu parçalar, birlikte değerlendirildikleri takdirde daha da anlamlı hale gelirler. Salt kelime yığından ibaret göremeyeceğimiz bu parça / parçalar, tarihsel ve kültürel bütünlük içinde değerlendirilmek durumundadırlar. Kelimeye anlam yükleyebilmek ve onu bir kavram haline getirebilmek için özelden genele ve sonra genelden özele doğru bir yol izlemek gerekir. Bu yolun sonunda birlikte anlam kazanan ve bir bütünsellik ifade eden bazı kavramlar, tip olarak tanımlayabileceğimiz bazı öğeleri ortaya çıkarır. Bunun sonucunda ise mesajını şiir aracılığıyla iletmek isteyen şairin, bazen kendini yerine koyduğu bazen ise eleştirdiği ve hatta yerden yere vurduğu bazı tip ya da tipler, şiirin başrolünü üstlenir. Bizler tipler aracılığıyla mitoloji, halk bilimi, estetik algı, aşk anlayışı, tarihî ve coğrafi etmenler, iktidar ve devlet mekanizması, toplumsal konular, gelenek, görenek ve âdetler, ekonomik yapı, normatif değerler, Türk kültür hayatı ve kültür üzerindeki Fars ve Arap etkisi, fetih hareketleri, tasavvuf ve dinî yapı gibi çok sayıda unsur hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Ancak bunun için yalnızca metin odaklı bir çalışma yeterli olmayabilir. Metinlerdeki tipleri, teorik bilgi ve belgelerle desteklemek, tiplerin dayanak noktasının sağlam bir temele dayanmasını sağlar. Bu konuda farklı disiplinlerden destek almak da oldukça önemlidir. Çalışmamız kapsamında bu konuya dikkat çekilmekle birlikte terminolojik bir ifade olarak tip

¹ Bu makale, “Klasik Türk Şiirinde Tipler” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Çelik, Mehmet Furkan (2019). “Klasik Türk Şiirinde Tipler”, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

kavramı ve bu kavramın klasik Türk şiirindeki karşılığı farklı araştırmacıların görüşleriyle birlikte ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: klasik şiir, tip, karakter, şahsiyet

TYPE AND APPROACHES ON TYPE IN THE SCOPE OF CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

When we evaluate Classical Turkish Poetry with its dimensions, it is seen that it is entirely composed of pieces that are interfered within each other. Aforementioned pieces, that are related with each other, become more meaningful when they are evaluated together. These pieces, that cannot be taken into account as if they are a pile of words, should be taken as a whole historically and culturally. It is essential to follow a method from particular to general and then vice versa in order to give a meaning to the word and convert it to a concept. After this way, some concepts, that can gain meaning and be mentioned as a whole, reveal some components called type. All in all, type or types, by which the poet tries to convey his message through poem with criticizing and acts with, takes the leading roles of the poem. We learn many things such as the mythology, folklore, perception of aesthetics, intellect of love, historical and geographical elements, mechanism of power and state, issues of society, tradition, economical structure, normative values, Arabic and Persian influences on Turkish culture and cultural life, travels of conquests, sufism and religious structure with the help of types. However, only the text-based study cannot be sufficient for this. To support the types in the text with theoretical knowledge and documents help types to be based on their firm basis. To consult other references is also important for this subject. In the scope of our work, this subject is taken into account and concept of type is elaborated as a terminological meaning and its reflection in Turkish poetry is analyzed within the views of different researchers.

Keywords: classical poetry, type, character, personality

GİRİŞ

Kadim bir geçmişe sahip olan klasik Türk edebiyatı, şekillenme ve gelişme sürecinde çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Mitoloji, halk bilimi, estetik algı, tarihî ve coğrafi etmenler, iktidar ve devlet mekanizması, toplumsal konular, gelenek, görenek ve âdetler, ekonomik yapı, normatif değerler, Türk kültür hayatı, kültür üzerindeki Fars ve Arap etkisi, fetih hareketleri ve dinî yapı gibi çok sayıda unsur, klasik Türk şiirini besleyen ve etkileyen kaynaklardan bazıları olarak karşımıza çıkar. Söz konusu etkenleri kendi içlerinde ayrıca ele almaya çalıştığımızda dahi çok sayıda denge unsurunun önemli bir rol oynadığını görürüz. Konuyu klasik Türk şiiri özelinde ele alacak olursak toplumu yakından ilgilendiren olayların ve çeşitli alanlarda yaşanan gelişmelerin birtakım yönleriyle şiire yansımaları bilinen bir durumdur. Hayal gücünü, söylem yeteneği ile birleştirerek dışı vuran şair, klasik Türk şiirini besleyen kaynaklardan yararlanır (Çelik, 2019: 1). Şair, duygu ve düşüncelerini dile getirirken bazen yücelttiği ve kendisini yerine koyduğu, bazen de tepkisini yönelttiği ya da eleştirdiği birtakım tiplere yer verir. Şair, ele

alacağı tipleri tarihsel, kültürel, mitolojik arka planları doğrultusunda ve taşıdığı olumlu / olumsuz değerler bağlamında konuya uygun bir şekilde kullanmaya gayret gösterir.

Farklı değer yargıları, toplumsal gelenekler ve ahlakî normlar gibi unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan tipler, farklı disiplinlerin yardımıyla da ele alınabilmektedir. Ancak klasik Türk şiiri düzleminde, tip çalışmalarıyla ilgili olarak yapılan çalışmaların önemli bir kısmının, tiplerin benzetilenleri ve diğer benzetme unsurlarıyla ilgili olduğu dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte tip kavramının ön plana çıkartıldığı ve tipin tarihsel gelişimleriyle ilgili aktarılması gereken bilgiler de büyük bir önem arz etmektedir.

1. Tip Nedir?

Sahip olduğu tüm özellikler zaman içerisinde vücut bulan ve tipleşme süreci tamamlandıktan sonra, adı zikredildiği zaman insanların zihninde büyük oranda aynı değer ve ortak özelliklerin canlandığı kişi ya da kişiler olarak tanımlayabileceğimiz tip / tipler, aslında toplum içinde yaşamış olan veya yaşamakta olan canlı varlıklardır. İnsanoğlunun dünyaya gelmesinden itibaren farklı insan tiplerinin oluşma sürecinin başlamış olması, tipleşme konusunun mitik arka planının anlaşılması açısından önemlidir. Nitekim oldukça eskiye dayanan inanç birikimlerinin sembolize edilmesini sağlayan mitler (Meriç, 1999: 23), edebi metinlerin arka planında oldukça önemli bir rol oynar. Çünkü mitler, bir şeyin yaşam sırları, davranış biçimleri ve çalışma şekilleri gibi birtakım yönlerinin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Yaratılış öyküsü olarak da ifade edebileceğimiz mitler, bu bakımdan insanla ilgili davranış ve eylemlerin örnek tiplerini ortaya çıkarır (Eliade, 2001: 28).

Ruhsal ve fiziksel özellikleri gibi karakteristik açıdan farklı başlıklar altında ele alabileceğimiz tipler ile sosyal hayatta karşılaşmak mümkündür. Buna istinaden sosyolojik anlamda, toplumca benimsenmiş düşünce, duygu ve birtakım eylemlerin yansıması olarak ele alınan tip, söz konusu şeylere bağlı olan maddi unsurları da kapsar (Ülken, 1969: 290). Tipin toplum içindeki konumu göz önüne alındığında gerek fiziksel görünümüyle gerekse de davranışsal boyutuyla kendine has bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Farklı disiplinler bağlamında değerlendirmelere açık olan tip, sözlük anlamı itibarıyla “aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek” anlamına gelmektedir. Ancak Fransızca *type* kelimesinden dilimize geçen *tip* kelimesi, araştırmacılar tarafından edebiyat bağlamında farklı bir kavram olarak ele alınmıştır.

1.1. Tip İle İlgili Tanımlamalar

Tipi, “Bireysel özelliklerinden, yani çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimlerinden pek fazla söz edilmeyip, daha çok dıştan görünüşüyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan” (Belge, 1994: 20) kişi şeklinde tanımlayan Murat Belge, tipin sosyal hayatta bir karşılığının olduğunu ifade eder. Bununla birlikte tipin şahsi özelliklerinden çok toplumun geneline hitap eden ve temsilciliğini yaptığı kitle ile benzer özellikler taşıyan yönüne dikkat çeker. Çünkü tip, toplumsal gerçekliği yansıttığı takdirde tiptir. Bu sebeple tip, edebi eserlerde benzer özellikleriyle karşımıza çıkar ve toplumsal değerler bağlamında belirli bir konumda yer alır (Yardımcı, 2007: 50).

Tipi kavramsal açıdan ele alan Mehmet Kaplan ise tip tanımlaması yaparken şahsiyet kavramına da değinir. Buna göre olaya dayalı roman, hikâye, tiyatro ve destan gibi türlerde eserin merkezinde konumlanan bir kahraman vardır. Söz konusu eserde cereyan eden olaylar ve duygular, söz konusu kahraman etrafında şekillenir. Romanlardaki şahısları tanımlama daha zor ve karmaşıkken destan ve mesnevilerde sabit karakterli kişilerle karşılaşılır. Tip denilen bu sabit karakterli kişiler başka eserlerde de varlığını sürdürebilir. Bu kişilere tip denilmesinin sebebi de budur. Ancak şahsiyet, münferittir (Kaplan, 2011: 5; Çelik, 2019: 7).

Tipin sabit karakterli bir yapıya sahip olmasıyla ilgili benzer bir görüşe klasik Türk edebiyatı araştırmacısı Metin Akkuş'ta da rastlanmaktadır. Bu bağlamda Metin Akkuş "Tip, karakterlere göre daha yüzeysel ve dondurulmuş bir insan görünüşüdür. Eserde ilk görüldüğü silüetiyle sonuna kadar aynı kalır. Bunun aksine karakter daha devingen bir insandır." (Akkuş, 2005: 87) yorumunu yapar. Öte yandan "dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisi" (Moran, 1982: 95) şeklinde tanımlama yapan Berna Moran'ın ise tipin sosyal hayattaki karşılığına vurgu yaptığı görülmektedir. Tip ile ilgili yapılan tanımlar, toplumsal şartların, tiplerin doğuşunda ne kadar etkili olduğunu göz önüne sermektedir. Konuya halk edebiyatı anlatı türleri odağında yaklaşan Aynur Koçak ise "Halk anlatılarının merkezi insan unsurudur. Toplumsal bir değer kişileşmesi, bir değer yoğunluğunun insanlaşması olan tip sözcüğü, anlatma esasına bağlı türlerin en aslî unsurlardan biridir. Tipler, benzer özellikleriyle karşımıza çıkan, sabit özelliklere sahip karakter/karakterlerdir. Bunlar, sosyal hayatta, toplumun ortak görüş ve düşüncelerini yansıtmakla görevlidirler. Halkın ortak yaratma gücünden doğan tipleri yaratan, toplumun içinde yaşadığı reel şartlarıdır." (Koçak, 2006: 280) yorumunu yapmaktadır.

Tip ile ilgili yapılan tanımlama ve yorumlamalara göre onun toplum nezdinde bir karşılığının olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca tipin gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde ve ortamlarda benzer özelliklerle varlığını sürdürebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu hususlara istinaden, "birtakım toplumsal değerlere sahip olan ve kendisiyle benzer özellikler taşıyan kişilerin temsilcisi" (Çelik, 2019: 9) şeklinde tip ile ilgili kısa bir özet yapmak mümkündür.

2. Klasik Türk Şiiri ve Tip

Edebi eserlerin yaratıcısı konumunda olan insan, eserlerin merkezine yine insanı yerleştirir. Kişiler üzerine inşa edilmiş bir edebi eser, toplumun estetik algısının ve mitolojisinin bir bakıma yansımasıdır. Bu yansımayı tahlil edebilmenin yolu ise metnin merkezindeki insanı analiz etmekten geçer. Tipi bu bağlamda ele alacak olursak onun, edebi eserlerin en önemli öğelerinden biri olduğunu ifade etmek yanlış olmaz (Eliuz, 1999: 139).

Klasik Türk şiirinde şair, duygu ve düşüncelerini genellikle benzer özellikleriyle ön plana çıkan ve taşıdığı vasıflar itibarıyla toplumda belli bir kitlenin temsilciliğini yaparak zihinlerde ortak bir tasavvurun oluşmasını sağlayan tip ya da tipler vasıtasıyla eserine yansıtır. Konuyu somutlaştıracak olursak klasik Türk şiiri özelinde bilhassa gazellerde daha çok karşılaştığımız aşk teması, âşık, sevgili ve rakip gibi tipler etrafında kurgulanır. Bu doğrultuda çoğunlukla âşık tipi ile kendisini özdeşleştirdiğini bildiğimiz şair, abdâl, kalenderî ya da rind gibi âşık rolündeki tiplerle de karşımıza çıkabilmektedir. "Tasavvuf düşüncesiyle şekillenen ve âşık rolündeki diğer tipler olarak kabul edebileceğimiz bu tipler, yine klasik Türk şiiri geleneğindeki tip kadrosunun önemli bir bölümünü oluşturur. Bununla birlikte benzer özelliklere sahip bu tipler, denge,

çatışma ya da karşıt güç değerlerini taşıyan sevgili, zâhit ve rakîp gibi tipler ile bir bütünlük oluşturur. Aralarında bir ayrılık ya da bir aykırılık varmış hissi uyandıran bu tipler, aslında kendi içlerinde dengeyi sağlama ve şairin tez / antitez oluşturabilmesi hususunda olmazsa olmaz bir konumda yer almaktadırlar.” (Çelik, 2019: 10, 11).

Klasik Türk şiiri geleneği dahilindeki bahse konu tipler, şairlerin mizaçları ve şiir sanatındaki maharetleriyle de yakından ilişkilidir. Şairlerin tiplere yükledikleri anlam ve hayal dünyasının yanı sıra toplum nezdinde diğer bireylerin zihinlerinde oluşturdukları türlü tasavvurlar ile tipler daha da anlamlı bir hale gelirler. Bu durum şair ile toplumun yapı taşı olan bireyler arasındaki ilişkinin tahlil edilebilmesine ve edebiyat ile toplum arasındaki münasebetin tespit edilebilmesine olanak verir. Özellikle bazı şiirlerinde sosyal hayata dair görüş ve düşüncelerini ön plana çıkaran şairler, bir taraftan sanatlarını icra ederlerken diğer taraftan da söz konusu tipler aracılığıyla kişisel görüşlerini dile getirirler (Şentürk, 1995: 13). Bunu yaparken de edebiyat mahsullerini araç olarak kullanırlar. Divan ve mesnevilerde yer alan şahıslar kadrosunu, zamanın etkisiyle vücut bulan ve klişeleşmiş belirli tipler olarak ifade eden Atilla Şentürk, şairlerin divanlarda ele aldıkları insan tiplerini ana hatlarıyla üç temel başlıkta değerlendirir. Bu başlıklarda; *âşık-meddâh* (bu her zaman şairin kendisidir), *maşûk* (sevgili) ve *memdûh* (övülen hükümdar, vezir vb.) olmak üzere üç temel tip insandan bahseder (Şentürk, 1995: 11).

Klasik Türk şiiri bünyesindeki tipleri, temsil ettikleri değerler, sosyal normlar, dinî ya da diğer bazı etkenler bakımından farklı başlıklar altında ele almak mümkündür. Bu bağlamda bazı araştırmacılar tarafından birtakım tasnif ve değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu tasnif çalışmaları tiplerin bazı özelliklerine göre olabileceği gibi psikoloji ve felsefe gibi farklı disiplinlerin bakış açısıyla da yapılabilir.

Klasik Türk edebiyatındaki tipleri, “Basit ve ilkel insan tipi”, “Gelişmiş veya ideal insan tipi” ve “Olgun (kâmil) veya entelektüel insan tipi” şeklinde üç başlıkta ele alan Saadet Karaköse, tiplerin psikolojik ve sosyolojik yönlerine dikkat çeker. Buna göre:

“1. Basit ve ilkel insan tipi, edebiyatımızda ‘ben’ merkezli insandır. Menfî tipler olan zâhit ve rakîp tipleri buna örnektir. Psikanalizcilerin ‘ilkel insan’ dedikleri tiptir. Kendi içlerine bakmaz, kendi gerçeklerini kabul etmez, kendilerini mükemmel sayarak tüm dikkatlerini toplumdaki diğer bireylere çevirirler.

2. Gelişmiş veya ideal insan tipi, edebiyatımızda ‘sen’ merkezli insanı temsil eder. İlkel insana nazaran gelişmiş bir tiptir ve kendisini geliştiren sevgidir. Sevgili karşısında âşık tipi buna örnektir.

3. Olgun (kâmil) veya entelektüel insan tipi, edebiyatımızda ‘o’ merkezli insandır.” (Karaköse, 2005: 123).

Farklı başlıklar altında sınıflandırabileceğimiz tiplerin bir kısmı, aşk düşüncesi etrafında var olan ve gelişen tipler olarak değerlendirilmektedir. Çıkış noktaları itibarıyla benzerlik gösteren bu tipler, düşünce dünyaları bakımından ise birbirlerine yakın olabilmektedirler. “Hepsinin başlangıç noktası ben merkezli basit insandır. Kendini geliştiren basit insan, benliğini bir yana bırakıp aşk sayesinde ‘sen’lik geliştirir. Aşkı rehber edinen olgun insan, hep kendine uzak bir hedef seçer. Bu insan tiplerinin her birinin felsefî olarak değeri, vakıf oldukları, idrak edebildikleri mesafe ve yöneldikleri amaç kadardır.” (Karaköse, 2005: 123). Bu bağlamda türlü

zorlukları göze alan âşık için ideal hedefin sevgili olduğu söylenebilir. Ancak âşığın doğru yolda ilerleyebilmesi için benliğinden sıyrılması ve aşkı rehber edinmesi gerekmektedir.

3. Tipin Tespiti ve Özellikleri

Tiplerin tahlil edilebilmesi için derinlemesine bir inceleme yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda tarihsel, kültürel ve sosyolojik arka planlarına dair araştırmalar yapmak, tip çalışmalarına teorik zeminde katkı sağlar. Halihazırda yapılan tip çalışmalarına bakıldığında bunların bir kısmının benzetilen ve benzetme unsurları bakımından incelendiği; bir kısmının ise tarihsel ve mitik arka plan ile kültürel ve sosyolojik bağlamda incelendiği dikkat çekmektedir. Bazı çalışmalarda ise tip, karakter ve şahsiyet kavramlarının iç içe kullanıldığı, bu kavramlara dair somut tanımlamaların yapılmadığı görülmektedir. Bu da klasik Türk şiiri bünyesinde yapılan tip çalışmalarında bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, tipin tanımlanamaması ve buna dair bazı kavram karmaşaları ile tipleşme sürecini tamamlayamadığı için tip olmamasına rağmen bazı karakter ya da kişilerin tip olarak ele alınması şeklinde tezahür etmektedir. Bu ve buna benzer problemlerin önüne geçebilmek için öncelikle kapsayıcı bir tip tanımı yapmak ve bir tipte bulunması gereken özellikleri açıkça belirtmek gerekmektedir.

Ortak kültür mirası ve edebi metinlerin ışığından yola çıkarak tipi ana hatlarıyla tanımlamak mümkündür. Nitekim sahip olduğu tüm özellikler zaman içerisinde vücut bulan ve tipleşme sürecini tamamladıktan sonra adı geçtiği vakit herkesin zihninde benzer tasavvurların oluştuğu ve ortak özelliklerin canlandığı kişiler, tip olarak değerlendirilebilir. Tipler bir diğer ifadeyle aslında toplum içinde yaşamış ya da yaşamaya devam eden canlı varlıklardır. Bunun yanı sıra bir tipte bulunması gereken genel özellikleri sıralamak mümkündür. Buna göre bir tipin:

“Özellikleri bakımından toplumsal uzlaşma süreci yaşamış olması,

Ortak kültür kodlarını taşıyor olması,

Karakter özellikleri açısından sabit / benzer olması,

Toplum belleğinde yer edinmiş olması,

Bünyesinde yaşanmışlıklar sürecini barındırması,

Tarihsel ve kültürel serüvenden çıkmış olması,

Belli bir karakter ve rol kalıbını üzerine almış olması gerekmektedir.” (Çelik, 2019: 14)

Söz konusu özellikler bir tipin var olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi adına önemli rol oynarlar. Bu özelliklerden birinin ya da birkaçının eksik olması tipin, tipleşme sürecine olumsuz yönde tesir edebilir. Konuyla ilgili bir örnek vermek gerekirse; insanların zihninde ve toplum belleğinde bazı değerleri temsil etmeyen bir tip düşünülmemeyeceği gibi karakteristik açıdan devamlı farklılık arz eden bir tip de düşünülemez.

Bir tipte bulunması gereken genel özelliklerin bir karakterde olmaması, aslında *Tip olmayan bir karakter, neden tip değildir?* sorusunun cevabını vermektedir. Konuyu somutlaştırmak adına klasik Türk şiiri tanıklığında örnek vermek gerekirse “bir meslek adı olan ve bekçi ya da güvenlik görevlisi anlamlarına karşılık gelen *ases* ele alınabilir. Fatih Sultan

Mehmet zamanında kurulmuş olan *asesbaşılık* müessesesinin bir parçası olarak *ases*, meslek tanımı ve sınırları belli görev alanı dâhilinde kendine mahsus giyim kuşam tarzıyla iş yapan bir meslek erbabıdır. Ancak onun bir meslek grubunun üyesi olması, toplum değerlerini temsil ettiği anlamına gelmez. Yine kendine mahsus kıyafeti olmasına rağmen toplum belleğinde kalıcı yer edin(e)memesi ve dolayısıyla da toplumun ortak düşüncelerini yansıtmaması nedeniyle tipleşmemiştir.” (Çelik, 2019: 14) Buna karşılık bir *levent tipi* denildiğinde kendine özgü giyim kuşamından fiziksel görünümüne kadar, hayat şekinden taşıdığı enstrümanlara kadar, üslubundan misyonuna ve toplumun kendisine yüklediği anlam ve imajlara kadar geniş yelpazede bir tasavvur söz konusu olmaktadır. Bu hususta yukarıda maddeler halinde sıralanan özellikler önemli bir yer tutmaktadır. (Çelik, 2019: 15) Nitekim, *levent* kelimesi klasik Türk şiirinde, denizci ve aynı zamanda asker anlamlarının yanı sıra ayyaş, kabadayı, yakışıklı, ahlaksız, çapulcu hizmetkâr gibi anlamlarıyla da kendisine yer bulmuştur (Koncu, 2010: 422; Onay, 2014: 276). Bu bağlamda kendisi hakkında bilgi veren kaynakların neredeyse tamamında olumsuz özellikleriyle nam salmış bir tip olan *levent*, klasik Türk şiirinde de birtakım karakteristik özellikleriyle vücut bulmuş ve şiirlere konu olmuştur. *Levent*, özellikle de giyim kuşam noktasında fes, külah, sarık, şal ve kalpak gibi eşyalarının yanı sıra saç, yürüyüş, konuşma, kendine özgü bakış ve davranışları gibi özellikleriyle şairler tarafından işlenen bir tiptir olagelmıştır (Aydın, 2016: 9-15, Çelik, 2019: 298).

Tip ile ilgili yapılan tanımlamalar ve bir tipin, tip olarak kabul edilebilmesi için taşıması gereken genel özellikler, tip kavramına dair anlam ve tespit karmaşalarının önüne geçmesi için önemli bir konuma sahiptir. Klasik Türk şiiri bünyesinde yapılacak olan tip ya da tipler ile ilgili çalışmalarda, söz konusu hususlar göz önünde bulundurulduğu takdirde çalışmalar daha kapsayıcı olacaktır. Bu bağlamda tip çalışmalarını sadece benzeyen / benzetilen unsurlar doğrultusunda değil; klasik Türk şiiri ışığında mitoloji, tarih ve kültür gibi zaviyelerden metnin tarihselliğini de çalışmalara dahil ederek ele almak isabetli olacaktır.

SONUÇ

Tipin tanımı, tasnifi, özellikleri, çeşitli açılardan arka planı ve teorik alt yapısı, klasik Türk şiiri bünyesindeki tiplerin tahlil edilebilmesi için çok önemli bir yere sahiptir. Tipler, sahip olduğu tüm özellikler zaman içerisinde vücut bulan ve tipleşme sürecini tamamladıktan sonra, adı zikredildiği vakit insanların zihninde büyük oranda aynı değer ve ortak özelliklerin canlandığı kişi ya da kişiler olarak tanımlayabileceğimiz ve aslında toplum içinde yaşamış veya yaşamakta olan canlı varlıklardır.

Şairlerin, duygu ve düşüncelerine tercüman olmaları için başvurdukları tipler, klasik Türk şiirindeki metinlerin anlaşılabilmesinde oldukça önemli bir rol oynarlar. Bu çalışma ile tipe dair tanımlama ve tespit çalışmaları yapılmış olup tip çalışmaları noktasında sadece metin odaklı incelemelerin yeterli olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Buna istinaden metinlerin rehberliğinde tiplerin tarihsel geçmişlerine yönelik sorgulamalar ve araştırmalar yapmanın da son derece lüzumlu olduğu vurgulanmıştır. Bir tipin arka plan incelemeleri, şartların elverdiği ölçüde arketipsel düzlemde yapılabileceği gibi tarihsel, kültürel, toplumsal ve karakteristik açılardan da yapılabilir. Dolayısıyla yalnızca teşbih öğeleri ve birtakım mazmunların ön plana çıkarılması yerine tiplerin, tipleşme süreçleri ve ortaya çıkışına zemin hazırlayan faktörler ile tip

özelliklerinin vurgulanması önemli bir husustur. Ayrıca çalışmaların sağlıklı sonuçlar verebilmesi için farklı disiplin ve bilim dallarından istifade etmek zaruri bir durumdur.

Tipler ile ilgili tasnif çalışmaları yapılırken farklı kıstasların göz önünde bulundurulabileceği unutulmamalıdır. Bunlar aşk, tasavvuf ve sosyal merkezli sınıflandırmalar olabileceği gibi çalışmanın mahiyetine bağlı olarak farklı başlıklar altında da ele alınabilir. Öte yandan tipler ile ilgili malzemelerin önemli bir kısmı her ne kadar divanların omurgası konumunda olan gazellerde yer alsın da tiplere dair sağlam tespitlerde bulunabilmek için farklı nazım şekilleri ile yazılmış metinler de göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Akkuş, Metin (2005). “Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi’nde Ahi Tipinin Özellikleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı: 2, Sayfa 87-96.
- Aydın, Abdullah (2016). “Klasik Türk Şiirinde Levendâne Tarz”, Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 70, Sayfa 5-24.
- Belge, Murat (1994). “Çeşitli Açılardan Roman Kişisi”, Edebiyat Üstüne Yazılar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelik, Mehmet Furkan (2019). Klasik Türk Şiirinde Tipler, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Eliade, Mircea (2001). Mitlerin Özellikleri (Çev. Sema Rifat), İstanbul: Om Yayınevi.
- Eliuz, Ülkü (2000). “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”, Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni 19-21 Ekim 2000, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2011). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar – Tip Tahlilleri, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaköse, Saadet (2005). “Eski Türk Edebiyatında Felsefi Açından İnsan Tipleri”, İlmî Araştırmalar, Sayı 20, Sayfa 121-138.
- Koçak, Aynur (2006). “Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler”, Mitten Meddâha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Koncu, Hanife (2010). “Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde Levend Üzerine Bazı Düşünceler”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer.
- Meriç, Cemil (1999). Sosyoloji Notları ve Konferanslar (5. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna (1982). “Soruşturma: Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi”, Yazko Edebiyat, Sayı: 24, Ekim.
- Onay, Ahmet Talat (2014). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Berikan Yayıncılık.

- Şentürk, A. Atillâ (1995). “Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler”, Osmanlı Araştırmaları XV, İstanbul, Sayfa 1-91.
- Ülken, Hilmi Ziya (1969). Sosyoloji Sözlüğü, MEB Talim ve Terbiyesi Yayınları Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Yardımcı, Mehmet (2007). Destanlar, Ankara: Ürün Yayınları.